

teritzen, caldria destacar, d'una banda, l'ús habitual que l'autor fa de figures retòriques habituals del llenguatge poètic; de l'altra, la «voluntat d'incorporar elements propis de la llengua col·loquial, sobretot lèxics, [que] es conjumina amb l'ús d'un català perfectament adequat a tot el domini lingüístic» (p. 14), com destaca Gemma Ferrer a la «Nota editorial» del llibre. I, tot plegat, amanit per l'ús d'una ironia molt britànica. Estilísticament, ens trobam davant d'un adob que permet, a una sèrie de temàtiques acadèmiques, créixer fora del seu hàbitat natural per arribar, de manera efectiva, a un lector no especialitzat que agrairà la publicació d'aquest volum.

Ismael PELEGRÍ I PONS
Institut Menorquí d'Estudis

MARTÍ FONT, Jordi (2024): *Joan Salvat-Papasseit, Poeta amb majúscula*. Tarragona-Marçà / Barcelona: Lo Diable Gros / Godall Edicions, 248 p.

La *Revista de Poesia* va dedicar el número 5-6, aparegut el novembre de 1925, a la figura de Joan Salvat-Papasseit amb motiu d'haver-se publicat el seu llibre pòstum, *Ossa menor*, i també com a punt culminant de l'homenatge que li havien retut el grup dels Amics de la Poesia. Agustí Esclasans, en un dels articles que formaven part del monogràfic, «El fruit de l'Avantguardisme», es lamentava de la inacessibilitat per al públic de l'obra del poeta barceloní, mancada de reedicions: «on és el nostre editor normal que s'atreveix a publicar les *Obres completes* de Joan Salvat-Papasseit?» (p. 206). Efectivament, Salvat havia mort feia poc temps, el 7 d'agost de 1924, i cap dels reculls que va donar a conèixer en vida, malgrat els curts tiratges de què van ser objecte (amb l'excepció de *La gesta dels estels*, que va veure la llum a les prestigioses Publicacions de la Revista, fundades per Josep M. López-Picó), va gaudir d'una segona edició. Si bé el nom de Salvat fou present a diverses antologies de poesia, siguin d'autor —*J. Salvat-Papasseit* (1938), a càrrec de Josep Janés i Olivé—; o bé generals, que inclouen altres poetes —*Antologia General de la Poesia Catalana* (1936), de Martí de Riquer, Josep M. Miquel i Vergés, i Joan Teixidor; *La poesia catalana. Contemporanis* (1947), de Fernando Gutiérrez; o *Antologia de la poesia catalana (1900-1950)* (1951), de Joan Triadó—, no serà fins al 1962 quan es farà realitat la petició d'Esclasans; han hagut de transcórrer gairebé quatre dècades. Efectivament, aquest any, en plena eclosió del moviment politicocultural que serà conegut com a Realisme Històric, es va publicar *Poesies*, que conté els sis aplecs de Salvat: *Poemes en ondes hertzianes* (1919), *L'irradiador del port i les gavines* (1921), *Les conspiracions* (1922), *La gesta dels estels* (1922), *La rosa als llavis* (1923) i *Ossa menor* (1925). Els reculls anaven precedits d'un estudi biogràfic de Tomàs Garcés, un dels amics de joventut de Salvat i, al mateix temps, un dels responsables en la construcció d'una imatge idealitzada del poeta amb una sèrie de trets que seran recurrents en la bibliografia posterior: la desaparició a inicis d'una carrera prometedora, el vitalisme, la ingenuïtat, l'optimisme davant la mort, la puresa, la sinceritat o la creació d'una imatge poètica reeixida, especialment pel que fa referència al món mariner; i d'un llarg estudi reivindicatiu de Joan Fuster al qual, més endavant, farem referència. El volum es completava amb unes il·lustracions de Josep Guinovart i una nota final de Joan Sales sobre la transcripció dels textos. El tiratge de *Poesies* va ser molt curt: només 116 exemplars.

Al llarg dels anys setanta es van realitzar dues noves edicions de la poesia de Salvat: la primera, una de facsímil, el 1976, amb el títol de *Poesia completa*, que es reeditarà, ampliada, el 1977 i el 1978; la segona, *Poesies*, apareix el 1978 a la col·lecció Clàssics Catalans Ariel (al costat de *Tirant lo Blanc* i les *Poesies*, de Màrius Torres) a cura de Joaquim Molas, que és també qui signa el pròleg, i que presenta com a novetat la incorporació d'un apèndix amb poemes dispersos. Durant força anys el volum esdevindrà l'edició de referència de la poesia salvatiana. Fins al 2006 no es va disposar, a cura de Carme Arenas, de l'*Obra completa* de Salvat: es tracta d'un luxós volum en cartoné editat per Galàxia Gutenberg, que inclou no només la poesia publicada i l'esparsa sinó també la producció en prosa, l'epistolari i els textos i llibres en castellà. El llibre reproduïa els textos de 1962 de Garcés i de Fuster i el pròleg de

Ricard Salvat per a la reedició d'*Humo de fàbrica* el 1977. El 2024, amb motiu del centenari del traspàs de Salvat, s'han publicat dues noves edicions de les seves poesies: *Poesia completa*, d'Edicions 62, amb pròleg d'Enric Casasses i edició de Jordi Cornudella; i la que ressenyem, *Joan Salvat-Papasseit, Poeta amb majúscula*, a cura de Jordi Martí i Font. Ambdues edicions incorporen, a banda dels reculls salvatians, una nova sèrie de poemes esparços en català i, per primera vegada, també en castellà.

Joan Salvat-Papasseit, Poeta amb majúscula està format per tres menes de materials: a) una presentació del curador, Jordi Martí i Font (p. 3-7), una introducció a la poesia salvatiana, de Joan Fuster (p. 9-48), i un epíleg, de Mei Vidal i Ferran Aisa (p. 321-330); b) els poemes que conformen els sis llibres de Salvat esmentats anteriorment, acompanyats d'una addenda, que aplega els poemes no recollits en cap llibre (p. 51-319); i c) una sumària bibliografia (p. 336-337).

La presentació de Martí i Font, «L'obra poètica de Salvat amb voluntat popular», apunta l'objectiu de l'edició: reivindicar, des de pressupòsits allunyats de l'acadèmia universitària, la figura del poeta barceloní. En un to creiem que en excés ditiràmbic, s'intenten contextualitzar les propostes salvatianes en l'àmbit de la modernitat dels anys vint: «Sense ell, la nostra seria una literatura mancada d'una modernitat sense manies i d'un atreviment com només pot tenir qui tenia la sinceritat com a principal do i volia ser avantguarda de l'avantguarda, el primer de tots» (p. 4). Martí i Font afegeix, seguidament, una sèrie de qualificatius —alguns prou coneguts, d'altra banda— per a dibuixar una imatge interessada i parcial del personatge: «poeta del poble, poeta de les classes populars» (p. 4) ja que es tracta d'un «jove socialista, l'home entusiasta, el separatista català, l'amant audaç, l'incendiari de mots, el glossador de la divina Acràcia, el Poeta amb majúscula» (p. 5). Més adient per a copsar la trajectòria i la producció de l'autor és la «Introducció a la poesia de Salvat-Papasseit», de Joan Fuster, que, recordem-ho, formava part de la primera edició de les poesies completes el 1962. Ens podríem preguntar si paga la pena recuperar un text de fa més de seixanta anys, prou conegut pels estudiosos, i que l'assagista valencià va incorporar, posteriorment, en el llibre *Contra el Noucentisme* (1977). La resposta és del tot afirmativa, ja que encara es tracta d'una de les millors anàlisis de l'obra poètica salvatiana. Fuster hi reivindica la figura de Salvat, que sobresurt entre els poetes de la seva generació, a partir de dos eixos: «és l'únic d'extracció no burgesa, com traspuen demés notòriament els seus versos, i l'únic que va sentir el gust o la necessitat d'una expressió realista» (p. 14). Fuster també qüestiona una lectura només ideològica de la seva poesia, ja que «no davallà amb la seva poesia als plantejaments específics de la lluita social. Ell és, si val la distinció, un poeta revoltat, no un poeta revolucionari. Per la seva extracció proletària i per les seves adhesions elementals, semblava predestinat a donar veu catalana i conscient a la fosca ira de les masses. No fou així. Va sentir-se, sempre, identificat amb el món humil i dolorós d'on procedia i d'on a penes arribà a sortir; però no acabà de comprendre'l en funció de la dinàmica d'un antagonisme de classes, en la qual a ell li pertanyia d'enrolar-se amb els oprimits —amb els seus» (p. 22-23). I és que per a Fuster no és el vessant avantguardista de la seva producció, «és només episòdic» (p. 18), el que li interessa, sinó el realista, la descripció de l'ambient i la gent que viu en el seu barri, la construcció d'una poètica personal basada en la quotidianitat; un realisme no de denúncia, d'odi, ja que «l'àrea de la pobresa i del treball no hi és idealitzada, però tampoc se'ns presenta com una acusació. Per a Salvat, allò, el seu món, és un món en el qual ell se sent bé i acontentat. On hauria d'haver trobat un argument de polèmica social, en troba de satisfacció. El seu to és plàcid, bon jan, entès» (p. 25). Ben distint és l'epíleg, «Vivències apassionades per Joan Salvat-Papasseit», en què els autors, Mei Vidal i Ferran Aisa, no hi ofereixen una nova lectura de l'obra literària salvatiana, sinó que hi exposen els motius que els van menar a la coneixença del poeta barceloní i les activitats que han dut a terme a favor de la seva difusió, que es plasmen, principalment, en l'escriptura de tres llibres: *Joan Salvat-Papasseit, l'home entusiasta* (2002), *Joan Salvat-Papasseit, 1894-1924* (2010), i *L'incendiari de mots. Cartes inèdites, articles i poemes esparços de Joan Salvat-Papasseit* (2018). Cal entendre, per tant, l'epíleg com un homenatge a dos estudiosos que ha contribuït a difondre Salvat més enllà dels cercles acadèmics universitaris.

Com hem indicat, el llibre conté els sis llibres de poemes de Salvat i una sèrie de poemes inèdits. Cal fer notar, d'entrada, algunes absències remarcables a l'hora de reproduir-los en el llibre: de *Poesies en ondes hertzianes*, no hi incorpora el retrat de l'autor efectuat per Rafael Barrades, els cinc dibuixos

de Joaquim Torres-Garcia, i la signatura de Salvat a «Lletra d'Itàlia»; de *Les conspiracions*, hi manca el dibuix de Xavier Nogués amb què s'obre el poemari; tampoc són, inexplicablement, impresos en vermell i en blau els dos calligrames que formen part de *La rosa als llavis*, matís del tot necessari per a copsar-ne el ple sentit. Tanmateix és un encert mantenir la disposició dels títols dels poemes en portadelles a *La rosa als llavis* malgrat que no es fa el mateix a *L'irradiador del port i les gavines*, *Les conspiracions* i *La gesta dels estels* (val a dir que l'edició de Cornudella no respecta la disposició primigènia en portadelles a cap dels quatre reculls).

Pel que fa als poemes inèdits, Martí i Font divideix l'addenda en dos apartats en funció de la llengua en què són escrits: el primer, dedicat als poemes redactats en català; i el segon, als que ho són en castellà. A més, el curador divideix el primer apartat en dos subgrups: un que inclou deu poemes que van ser publicats en diverses capçaleres en vida de Salvat (*Un Enemic del Poble*, *La Columna de Foc*, *El Dia*, *La Mainada*), a excepció d'un de pòstum aparegut a *Pont Blau*; el segon presenta onze poemes que van veure la llum a la revista *L'Estat Català*. Si bé en el primer subgrup l'edició de Martí i Font i la de Cornudella gairebé coincideixen (Martí i Font hi incorpora, a més, la traducció d'un poema de Max Jacob publicat a *Un Enemic del Poble* el març de 1919); en el segon no passa el mateix, ja que Martí i Font opta per reproduir la totalitat de les peces atribuïdes a Salvat a *L'Estat Català*, mentre que Cornudella no n'incorpora cap. És cert que Salvat va col·laborar a la revista, tot i que la majoria dels textos que s'hi publicaven anaven signats amb pseudònims, inicials o, senzillament, sense signar. Els que són d'atribució segura ja havien estat donats a conèixer anteriorment pel poeta: per exemple, les «Divises» que comencen pels versos «Fem l'escamot dels que mai no reculen» i «L'estel d'un esguard» havien format part de *La gesta dels estels*; uns textos que Cornudella no aplega a la seva edició, ja que considera innecessària la repetició. Ara bé, amb els que són d'atribució dubtosa, com les «Divises» dels números 5 i 10, o bé els poemes «La bandera» i «L'esclau», Cornudella opta per la prudència i no els afegeix a l'edició, mentre que Martí i Font afirma, taxativament i amb una certa ironia, que «els incloc ara aquí i si més endavant futures investigacions deixen clar que no són poemes seus, [...], podeu agafar un llapis i ratllar-los» (p. 298). Semblantment, Martí i Font introdueix a la seva edició dos poemes en castellà més respecte a la de Cornudella, però també d'atribució poc segura: la traducció de «Marxa nupcial», apareguda a *Vida Americana* el maig de 1921, i «Iluminaciones subversivas», que forma part del manifest del mateix nom que va signar Salvat amb Renée Duran, F. T. Marinetti, Guillermo de la Torre i Lasso de la Vega, que va veure la llum a *Cosmópolis* l'octubre de 1921.

Entrant a l'edició, Martí i Font assenyala que per establir les versions dels poemes ha partit «en tots els casos de les primeres edicions de cada un dels llibres, o dels publicats en revistes, els textos de les quals he regularitzat i editat sense intervenir-hi excessivament, només quan calia corregir errades ortogràfiques o tipogràfiques molt clares» (p. 6). Però, sorprenentment, no posa cap exemple d'aquesta tasca. També afirma haver consultat les edicions anteriors de la poesia completa de Salvat (1962, 1978, 2008 i 2024), «en cap cas, però, la meua feina ha seguit cap d'aquestes edicions fil per randa, ja que tal com he dit parteixo de les primeres versions» (p. 6). Unes sumàries explicacions a les quals creiem que caldria haver-hi donat una major concreció per tal d'explicitar millor el procés de concreció del text. De tota manera, la seva opció segueix amb més fidelitat la normativa actual que la de Cornudella, que, en aquest punt, és més conservadora i esdevé una excepció respecte a les edicions més recents. Així, mentre que Martí i Font edita «Darrere dels meus vidres sento els reis que s'acosten» («Vespreja i neva», vers 14), Cornudella opta per «darrera», semblantment a l'ortografia d'alguns diacrítics (*sóc, dóna, Óssa*). Quant a l'apostrofació Martí i Font se cenyeix a la normativa: «de nou la història que ens vegi avançant» («El somni», vers 22) o «Pobles de la Ibèria» («Pregó», vers 11), a l'inrevés de Cornudella, que reproduïx «l'història» i «l'Ibèria», sent fidel al text de Salvat. Aquesta pruija per respectar l'original porta Cornudella a mantenir la coma abans de la conjunció en el segon llibre de Salvat, *L'irradiador del port, i les gavines*, quan aquesta apareix només a l'anteportada i a la portada, però no a la coberta. Altrament, l'edició de Cornudella fa evident l'error d'impremta que afecta el tercer vers d'«Els tres reis d'Orient», que diu «L'estrella rua», quan hauria de dir «L'estrella nua», tal com es llegeix a la versió publicada al periòdic *Baix Empordà*, de Figueres; una lliçó que no incorpora Martí i Font.

Per últim, sobre la bibliografia preparada pel curador, hem d'assenyalar que, tot i que la guíi una voluntat sintètica, presenta mancances evidents. Si bé Joaquim Molas i Jordi Marrugat, dos dels màxims especialistes en Salvat, hi apareixen citats, ho són només per dos articles apareguts a la revista *Els Marges*. Però Martí i Font oblida, en el cas de Molas, el pròleg a l'edició de les *Poesies* (1978) de Salvat, el llibre *La literatura catalana d'avantguarda, 1936-1938* (1983) o el capítol «Els moviments d'avantguarda: Joan Salvat-Papasseit» aparegut en el volum 9 (1987) de la *Història de la literatura catalana* d'Ariel. I en el de Marrugat la recent revisió que ha efectuat de l'obra salvatiana en el capítol «La literatura catalana i les avantguardes» en el volum VI (2020) de la *Història de la literatura catalana* que, sota la direcció d'Àlex Broch, publiquen Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona. Tampoc són esmentats a la bibliografia els treballs d'altres investigadors que han contribuït a una millor coneixença del poeta: Enric Balaguer, Ferran Gadea, Josep Gavaldà, Dominic Kweon, Carles Miralles o Dolors Oller, per citar-ne uns quants. I és que la tria bibliogràfica sembla que respongui a la idea de presentar només una de les múltiples cares d'una figura tan polièdrica com és la de Salvat: obrer, independentista i lluitador contra les injustícies socials, fet que sembla corroborar el fragment de la carta de Salvat adreçada a Joaquim Ventalló el 10 de maig de 1920, que es reproduïx a la pàgina 347. Una línia de recerca que té en Mei Vidal i Ferran Aisa els representants més destacats.

Joan Salvat-Papasseit, Poeta amb majúscula respon, com remarca el títol del text de presentació de Martí i Font, a l'intent de divulgar l'obra poètica de Salvat «amb voluntat popular»; una visió allunyada de l'acadèmia universitària, que pren per model l'edició facsímil de l'obra poètica publicada per primera vegada el 1976. La sobrecoberta, que es desplega i hi apareix el conegut manifest salvatià «Contra els poetes amb minúscula»; una enquadernació, que deixa veure els plecs del llibre; o el disseny de Gerard Joan, arriscat i auster alhora, que ens dona un producte que fa de bon llegir, van en aquesta direcció. Ara bé, aquesta «voluntat popular», un propòsit sens dubte lloable, creiem que hauria d'anar acompanyada d'un major rigor en l'edició —les mancances a què alludíem— però també en els treballs, amb l'excepció del de Joan Fuster, i en la bibliografia que la complementen, en tant que esdevenen la millor porta d'entrada a l'univers de Salvat, i que estan, al nostre parer, massa lligats a una visió reduccionista del poeta. Amb tot, una nova edició d'un dels autors més representatius de la literatura catalana del segle passat, i que encara diu molt als lectors actuals, és sempre una magnífica notícia.

Josep CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

MOLL, Francesc de B. / PLA, Josep (2023): *Còmplices per la llengua. Cartes 1948-1979*, edició de Josefina Salord Ripoll. Barcelona: Edicions Destino, 349 p.

Francesc de B. Moll i Josep Pla es van cartejar durant més de trenta anys. La primera carta conservada, la que obre l'edició del seu epistolari, és una resposta breu i apressada de Moll a l'escriptor concretant-li els versos de «La deixa del geni grec» de Costa i Llobera inscrits a les coves d'Artà. És datada el 25 de maig del 1945. La lletra en què el de Palafrugell formulava la pregunta no ens ha arribat. Tal com apunta Josefina Salord, editora de *Còmplices per la llengua. Cartes 1948-1979*, l'intercanvi epistolari degué iniciar-se després de l'estada illenca de Pla durant la primavera del 1945 per escriure-hi la guia *Mallorca, Menorca e Ibiza* (Destino, 1950). L'epistolari es tanca, quaranta-cinc cartes més enllà, el 14 de setembre de 1979, amb la felicitació de Moll a Pla per la concessió del Premi Ciutat de Barcelona, que inclou un lament pel poc contacte que han tingut en els anys immediats —n'havien transcorregut gairebé nou des de la darrera lletra que, també Moll, li havia enviat.

Les cartes de Moll són bastantes més, entre les editades, que les escrites per Pla. L'atzar hi ha tingut una part de responsabilitat, perquè la lectura dona compte de tres lletres del de Palafrugell actualment no localitzades. No es pot descartar que se n'hagués perdut alguna més. El conjunt fa evident una simpatia sincera entre els dos interlocutors, lligada a una admiració mútua, per bé que estan lluny de reflectir un